

**Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий Інститут філології
кафедра історії української літератури, теорії літератури
і літературної творчості**

Проблеми української мови і літератури у листах

І. Нечуя-Левицького.

Україноцентризм епістолярію І. Нечуя-Левицького

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня “бакалавр”
студентки 4 курсу бакалаврату
освітньої програми

***“ Українська мова і література
та західноєвропейська мова”***

спеціальність - 035 Філологія

Катерина Дмитрівна Качур

Науковий керівник:

к. філол. н., доц. Михайло КОНОНЧУК

“Допущено до захисту”

Протокол засідання

кафедри історії української літератури, теорії літератури
і літературної творчості

протокол № 11 від «9» травня 2024 року

завідувач кафедри _____

д. філол. н., проф. Оксана СЛІПУШКО

Київ

2024

Анотація

Дана робота присвячена висвітленню поглядів І. С. Нечуя-Левицького на проблеми української мови та літератури через призму його епістолярної спадщини.

І. С. Нечуя-Левицького вважають одним із основоположником української літературної мови, якою писали більшість українських письменників ХІХ століття. Досліджуючи листування І. Нечуя-Левицького із відомими діячами мистецтва і культури у роботі представлені багато цікавих думок письменника щодо стану і перспектив розвитку української літературної мови і літератури, її кодифікації та унормування, збагачення, чистоти та еволюції.

Епістолярій І. С. Нечуя-Левицького виразно демонструє його україноцентричність – вірність ідеї українського національного відродження, потребу творити для своєї нації, вболівання за національну школу, українську періодику та видавництво, статус української мови та місце інтелігенції, визначення української ідентичності, прогресивну демократичну позицію. Він був одним із перших письменників, хто почав говорити про ворожість російської літератури українській свідомості. Попри суперечливість деяких світоглядних суджень Нечуя-Левицького, вони містять переконливі оцінки української класичної і сучасної йому літератури.

У даній роботі здійснена спроба переоцінки внеску І. Нечуя-Левицького у справу нормалізації граматичного рівня української мови і непересічної ролі митця в контексті української культури.

Abstract

This work is devoted to highlighting the views of I. S. Nechuy-Levytskyi on the problems of the Ukrainian language and literature through the prism of his epistolary heritage.

I. S. Nechuy-Levytskyi is considered one of the creators of the language used by almost all Ukrainian writers of the 20th century. Examining the correspondence of I. Nechuy-Levytskyi with famous figures of art and culture, the work presents many interesting thoughts of the writer regarding the state and prospects of the development of the Ukrainian literary language and literature, its codification and normalization, enrichment, purity and evolution.

The epistolary of I. S. Nechuy-Levytskyi clearly demonstrates his Ukrainian-centricity – loyalty to the idea of Ukrainian national revival, the need to create for his nation, support for the national school, Ukrainian periodicals and publishing, the status of the Ukrainian language and the place of the intelligentsia, the definition of Ukrainian identity, a progressive democratic position. I. Nechuy-Levytskyi was the first (or at least one of the few) who argued the question of the hostility of Russian literature to Ukrainian consciousness. Despite the contradictions of some of Nechuy-Levytskyi's worldview judgments, they contain convincing assessments of Ukrainian classical and contemporary literature.

The work attempts to reassess the contribution of I. Nechuy-Levytskyi to the normalization of the grammatical level of the Ukrainian language and the unique role of the artist in the context of Ukrainian culture.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ I. ПОГЛЯДИ I. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО НА УНОРМУВАННЯ Й РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ	8
1.1. Позиція Івана Нечуя-Левицького щодо шляхів нормування української мови у дискусії кінця ХІХ – початку ХХ ст.	8
1.2. І. Нечуй-Левицький – продовжувач літературної традиції Т. Шевченка	12
РОЗДІЛ II. ЕПІСТОЛЯРНА СПАДЩИНА I. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО: УКРАЇНОЦЕНТРИЗМ І ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ	16
2.1. Проблеми української мови та літератури в епістолярії I. Нечуя-Левицького	16
2.2. Україноцентризм епістолярію I. Нечуя-Левицького	24
ВИСНОВКИ	33
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	36
ДОДАТКИ	41

ВСТУП

Мовна дискусія кінця XIX – початку XX століть зосередилась навколо пошуку шляхів розвитку української літературної мови. Через бездержавність України і, відповідно, різні умови розвитку в українських землях, українська мова потребувала унормування, як засобу національної ідентифікації та комунікації. На сході України російський уряд проводив русифікаторську політику. Валуєвський циркуляр і Емський указ були далеко не єдиними документами, що мали на меті обмеження використання української мови та знищення української культури.

Мовна практика в східній і західній Україні відбивала різні літературні писемні традиції, спиралися на різні діалектні основи. І галичан і наддніпрянців, представники яких мали різне бачення шляхів розвитку мови, об'єднало бажання створити єдину українську літературну мову, яка б перш за все могла посприяти розвитку нації та була б засобом згуртування українців та була єдиною, зрозумілою для всіх.

Загальні питання мовної дискусії кінця XIX – початку XX століть розглядали Ю. Шевельов, М. Жовтобрюх, Р. Трифонов, В. Чапленко, С. Лук'яненко, А. Кримський, В. Антонович, О. Пчілка, М. Левицький, М. Пилипович, Л. Мартович, І. Верхратський, І. Франко, Б. Грінченко, І. Нечуй-Левицький та інші. Усі вони мали одну спільну мету – створення зразкової мовної норми.

Окрім літературно-критичних і літературно-публіцистичних статей присвячених питанням літературної української мови, значна частина епістолярію І. Нечуя-Левицького також присвячена цій темі. Попри суперечливість деяких світоглядних суджень Нечуя-Левицького, вони містять переконливі оцінки української класичної й сучасної йому літератури.

Актуальність теми. Мова служить засобом ідентифікації та об'єднання людей. Унормування української літературної мови належить до

загальнонаціональних інтересів. Значущість постаті І. Нечуя-Левицького в цьому процесі полягає в тому, що він був одним із небагатьох, хто займався питаннями кодифікації й викладав свої ідеї в теоретичних працях для гімназій та шкіл. Таким чином, він сприяв утвердженню цих норм і їх поширенню серед населення. І звичайно, що у листуванні І. Нечуя-Левицького з провідними діячами української культури мовні питання є однією з головних тем. Тому епістолярій письменника є для нас цінним джерелом інформації для висвітлення поглядів, україноцентричної позиції і особистісних характеристик І. Нечуя-Левицького.

Різні аспекти епістолярної спадщини письменника розглядалися багатьма науковцями, праці яких стали підґрунтям нашої роботи, зокрема це І. Абрамова, М. Антонович, О. Білецький, М. Возняк, Л. Грицик, С. Єфремов, І. Коляда, Т. Коць, С. Задорожна, Т. Муранець, Р. Міщук, Л. Мялковська, Є. Пилипенко, В. Поліщук, І. Приходько, І. Пустовіт, М. Тарнавський, О. Терещенко, О. Федорук та інш.

Метою даної роботи є висвітлення поглядів на розвиток української літературної мови в епістолярії І. Нечуя-Левицького, а також переосмислення його внеску у справу нормалізації граматичного рівня української мови.

Для розкриття мети роботи поставлені наступні **завдання**:

- розкриття позиції Івана Нечуя-Левицького щодо шляхів нормування української мови у дискусії кінця ХІХ – початку ХХ ст.;
- аналіз поглядів І. Нечуя-Левицького як послідовника літературної традиції Т. Шевченка;
- висвітлення поглядів на розвиток української мови та літератури у листуванні І. С. Нечуя-Левицького;
- дослідження україноцентризму епістолярію І. Нечуя-Левицького;
- узагальнення значення епістолярію письменника для з'ясування його місця і ролі в унормуванні української мови і розвитку української літератури.

Об'єктом дослідження є епістолярна спадщина Івана Нечуя-Левицького.

Предметом дослідження є україноцентрична позиція І. Нечуя-Левицького, його погляди з приводу унормування української мови та розвитку літератури через призму епістолярної спадщини автора.

Для реалізації мети та виконання поставлених завдань використані загальнонаукові **методи дослідження**: аналіз, синтез, систематизація та узагальнення, біографічний метод, елементи психоаналізу.

Наукова новизна дослідження полягає у спробі переосмислення внеску І. Нечуя-Левицького у справу нормалізації граматичного рівня української мови і розвитку літератури через його епістолярій.

Мета і завдання дослідження обумовили **структура роботи**, яка складається зі вступу, 2-х розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури та додатків.

РОЗДІЛ І.

ПОГЛЯДИ І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО НА УНОРМУВАННЯ Й РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1.1. Позиція Івана Нечуя-Левицького щодо шляхів нормування української мови у дискусії кінця ХІХ – початку ХХ ст.

У кінці ХІХ – на початку ХХ століття в українському суспільстві активно точилися дискусії щодо стандартизації української мови, спричинені послабленням урядових обмежень на її використання в Росії, що тривало з 1905 до 1914 року. Ці обговорення мали важливе значення для встановлення та утвердження норм української літературної мови. Іван Огієнко зазначав, що після скасування правописних заборон в Україні, накладених законом 1876 року, українська преса почала активно розвиватися, і одразу ж було прийнято фонетичний правопис.

У цей період україномовна масова преса розвивалася швидкими темпами, і до середини 1906 року було випущено близько 35 періодичних видань. Це створило гостру проблему: якою мовою, або, точніше, за допомогою яких мовних засобів слід писати публіцистичні тексти. У дискусії брали участь Іван Нечуй-Левицький, Михайло Грушевський, Агатангел Кримський, Євген Пеленський, Іван Стешенко, Борис Грінченко, Володимир Гнатюк, Іван Огієнко, Василь Чапленко, Богдан Дідицький, Пантелеймон Куліш, Микола Левицький, Іван Франко, Михайло Филипівич, Микола Пачовський, Сергій Єфремов, Володимир Сімович, Леонід Когут, Микола Жученко, Олександр Лотоцький та інші. Вони обговорювали, які саме з західноукраїнської мовно-літературної практики варто включити до загальноукраїнської літературної мови, базуючись на живомовній основі. На той час вже існували дві мовно-літературні традиції: східноукраїнська

(наддніпрянська) та західноукраїнська (галицька), що піднімало питання про діалектну основу літературного зразка. Обговорення відбувалися переважно у періодичних виданнях і стосувалися мови, яка використовувалася у всіх українських землях.

Деякі учасники дискусії, як-от Іван Нечуй-Левицький та Агатангел Кримський, стверджували, що краще створювати окремі нові лексичні одиниці. Інші, як-от Микола Пачовський, Іван Верхратський, Іван Франко, наголошували на необхідності збереження та розвитку західноукраїнської літературної практики. Михайло Грушевський підкреслював, що ігнорування культурної мови, виробленої тяжкою працею кількох поколінь, і спроба творити нову культурну мову з народних українських говорів східноукраїнської території була б шкідливою і небезпечною для національного поступу.

У Галичині існували традиції газетної мови, тому редактори змушені були використовувати мовний матеріал, розроблений у західноукраїнських землях. Це перенесення галицьких мовних елементів у Наддніпрянську пресу загострило питання про унормування правопису та створення єдиних норм для всієї України.

Іван Нечуй-Левицький у своїх публікаціях, як-от "Сьогочасна часописна мова на Україні" та "Криве дзеркало української мови", виступав за утвердження єдиного літературного зразка на основі східної наддніпрянської практики, критикуючи галицьку книжну традицію. Він вважав, що галицька мова є антинародною і спричиняє руйнування мовних традицій Наддніпрянщини. На його думку, галицька мова не могла навчити українців їхньої мови, а лише псувала її.

На противагу цьому, Іван Стешенко, Іван Франко та Михайло Грушевський висловлювалися за збереження галицької традиції. Стешенко, зокрема, підкреслював, що галичани не мають альтернативної мовної

практики, а Франко вважав, що всі говори мають право увійти до літературної мови.

Петро Тимошенко у своїх коментарях до "Кривого дзеркала української мови" зазначав, що Нечуй-Левицький підходив до питання розвитку мови з вузькодіалектних позицій, хоча у своїй практичній діяльності часто відходив від своїх теоретичних настанов. Юрій Шевельов також критикував Нечуя-Левицького за його нерозуміння причин змін у мові і звинувачення галичан у руйнуванні української мови.

Хоча мовна практика сприйняла лише деякі поради Нечуя-Левицького, багато його критикованих слів закріпилися у вжитку, що підтверджує важливість мовного унормування і пошуку компромісу серед мовознавців та громадських діячів. Мовна практика сприйняла лише деякі поради Івана Нечуя-Левицького щодо невживання галичанізмів, таких як "речинець", "засібно", "татож", "мійський". Він також виступав проти поширення в літературній мові слів, таких як "видавець", "передплатник", "змагання", "скарга", "оголошувати", "передплата", "свідоцтво", "рахунок", "бридкий", "скаржитись", "прагнути", "влада", "учень", "образа", "брудний", "вабити", "виконати", "чекати", "ухвала", "ухвалити", "струмок", "переконання", "тримати", "оголосити", "оголошення", "окремий", "майже", "лише", "яскравий", "одяг", "замислений", "ображати", "навколо", "настрій", "примушувати", "рішуче", "насамперед", "очевидно", "відносини", "дрібниця", "улюблений" та багато інших. Більшість з них було введено до реєстру "Словаря української мови" Бориса Грінченка, опублікованого в 1907-1909 роках, що стало значним кроком у розвитку української мови і суттєво вплинуло на процес нормування української літературної мови. Іван Нечуй-Левицький вважав, що за зразок літературної мови можна взяти мову Пантелеймона Куліша, Олександра Стороженка, Григорія Квітки-Основ'яненка, Марка Вовчка, Ганни Барвінок. Він радив вставляти нові вищі слова лише подекуди, але уникати польських або галицьких провінціалізмів,

незрозумілих для українського народу. Проте, у своїх теоретичних працях, Нечуй-Левицький сам часто не слідував своїм настановам, використовуючи слова і вислови, такі як "натуралізм", "меркантильний", "ультрареальний", "цивілізація", "копія природи", "національний дух часу", "погляд на літературу". Письменник спростував свої власні думки, пишучи твори про інтелігенцію та заробітчани. У творах "Причепа", "Хмари", "Над Чорним морем", "На гастролях у Микитянах" та інших він використовував такі слова, як "деспотизм", "ідеальний", "українофільство", "українофіли", "космополітизм", "космополіт", "націоналізм", "централізація". Це свідчить, що для розширення функціональних можливостей мови було необхідно насамперед розвивати її лексичний фонд, залучаючи до вжитку іншомовні слова. Активна полеміка щодо мовного питання завершилась після виходу статті Івана Франка "Літературна мова і діалекти" (1907), у якій він погодився, що основою єдиної літературної мови мають бути говори Середньої Наддніпряни, тобто мова класиків української літератури, яка "на величезному просторі від Харкова до Кам'янка-Подільського виявляла таку однотайність, такий брак різкіших відмін, який вповні відповідав українському національному типові". На початку ХХ століття вся національно свідомо українська громадськість вважала знання рідної мови і отримання через неї освіти необхідною умовою для будівництва власної держави. Іван Нечуй-Левицький надавав велике значення школі в закріпленні літературної мови, вважаючи, що вона повинна була не лише вчити правильно читати й писати, але й допомагати учням зрозуміти та досягнути нові галузі науки. У 1914 році він опублікував граматичну працю під назвою "Граматика українського язика" (частина I, Етимологія) та "Граматика української мови" (частина II, Синтаксис). Три роки відносної самостійності української держави на початку ХХ століття були дуже важливими для України. Цей період був наповнений творчістю корифеїв української літератури, таких як Іван Франко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Борис Грінченко, Аркадій Тесленко, Павло

Грабовський, а також письменників, які почали свій творчий шлях у ці роки і продовжили його в 30-50-х роках ХХ століття, таких як Микола Вороний, Володимир Винниченко, Степан Васильченко, Ольга Кобилянська. Отже, Іван Нечуй-Левицький обстоював єдину українську літературну мову зі східноукраїнською базою та правописом кулішівкою. Попри багато дискусійних питань щодо шляхів нормування української мови, він визнавав необхідність мовного унормування і важливість пошуку компромісу серед письменників, мовознавців та громадських діячів, що підтверджується його мовною практикою, зокрема через художні твори, де народна мова гармонійно поєднувалась з інтелектуальним мисленням митця.

1.2. І. Нечуй-Левицький – продовжувач літературної традиції Т. Шевченка

На думку дослідника творчості І. Нечуя-Левицького, О. Терещенка, письменник увійшов в історію української літератури як наслідувач традицій Т. Шевченка. Терещенко також наголошує на спільності малої батьківщини обох митців – Черкащини, що, на його думку, є важливим чинником, який споріднює Тараса Шевченка та Івана Нечуя-Левицького. Дослідник М. Тараненко зазначає, що в «Життєписі Івана Левицького (Нечуя)» важливу роль відіграє збірка поезій Т. Шевченка «Кобзар», яка сприяла вибору І. Нечуем-Левицьким шляху українського письменства. У своєму листі до О. Кониського від 1876 року Іван Семенович докладно описав своє знайомство з творчістю відомого земляка: «У Стеблеві батько достав альманах “Ластівку”, де була Шевченкова “Причинна”. Я й сестра вивчили її напам’ять і читали часто вечорами... Окрім того, про Шевченка тоді скрізь говорили в околиці: він тоді приїжджав в Україну і жив у Корсуні.

Його рідна Кирилівка за 25 верстов од Стеблева. В Кирилівці у однієї польки на економії вчилася моя сестра. Я часто їздив у Кирилівку до сестри і

знав, що там родився Шевченко». У своїй автобіографії письменник згадує студентські роки у Київській духовній академії (1861–1865 р.), де між студентами панував дух Шевченка. Написання оповідання з життя народу українською мовою було спонукане поезіями Т. Шевченка, що друкувались у журналі «Основа» 1861 року. Через те, що журнал незабаром перестав виходити, це оповідання залишилось неопублікованим, але у ньому І. Нечуй-Левицький вустами свого героя заявив: «Буду писати вірші, складу віршами книгу, таку, як “Катерина”... Напишу про діда Хтодося... про нещасних, прибитих долею... Про них! Про них!». По закінченні Духовної академії у 1865 році І. Левицький отримує статус магістра богослов'я і рік працює в Полтавській духовній семінарії. Там він написав повість «Дві московки», яка вийшла у Львові 1868 року під псевдонімом «Нечуй». В автобіографії Іван Семенович так описує початок своєї літературної діяльності: «“Основа” та “Кобзар” Шевченків навели мене на думку, що мені писати треба по-українськи... Почавши писати свої повісті в той час, коли була заборонена українська література, я нікому не говорив про це: об тім навіть не знали ті товариші, що зо мною на одній квартирі, не знав батько, хоч ще до його смерті вже були надруковані в “Правді” перші мої повісті». Нечуй-Левицький захоплювався ідеалом Т. Шевченка. У липні 1880 року під час літніх канікул Іван Семенович поїхав до Канева, щоб побачити місце вічного спочинку Тараса Шевченка. Про свої враження від Чернечої гори, про те що він відчував та які враження у нього були після поїздки, письменник написав у нарисі «Шевченкова могила». Цікаво, що в творчості І. Нечуя-Левицького не знайшлося жодного критичного зауваження щодо «Кобзаря». З юнацьких років до кінця свого життя він сприймав поета і його творчість як втілення народності, реалізму, пристрасності та задушевності. Завжди посилаючись на авторитет Т. Шевченка, Нечуй-Левицький визначав цінність будь-якого твору, письменника чи навіть всієї національної літератури через призму Шевченка. Сучасна дослідниця О. Павлова стверджує, що І. Нечуй-Левицький, можливо,

був одним із перших «проповідників» творчості Т. Шевченка. Його літературно-критичний спадок, до якого входять статті «Сорок п'яти роковини смерті Шевченка» (1906), «Українська поезія» (1906), «Українська школа мусить бути національна» (1913), «Хто такий Шевченко» (1913) та інші, яскраво виявляє суспільні та естетичні переконання самого І. Нечуй-Левицького. У творчості Шевченка він справедливо вбачав «політичну поезію». В статті «Школа повинна бути національна», І. Нечуй-Левицький пише: «Найбільше значення, само по собі зрозуміло, має Шевченко. Висока поезія в утворах в “Кобзарі” настільки промкнута духом народної поезії, народних пісень, що деякі селяни думають, ніби то народні сільські пісні, заведені в книжку. Шевченкові твори, їх поезія мають надзвичайний поспіх в читальницьких кружках скрізь: і на селах, і в містах... Мені траплялося не раз зустрічатись по селах хлопців, котрі знали напам'ять усю Шевченкову “Катерину”, деякі частки із “Наймички” і навіть невеличкі прозаїчні оповідання, бо пам'ять їх приймала ці всі твори з надзвичайною жвавістю й легкістю». У статті «Сорок п'яти роковини смерті Тараса Шевченка» Іван Нечуй-Левицький відзначає, що «велика сила великого генія на всякому ґрунті покаже й виявить свою силу і свою вартість, хоч би той ґрунт не давав дуже придатного для генія матеріалу. Сила творчості генія в йому самому, в його душі та в його почуванні». Іван Нечуй-Левицький був послідовником традицій поетичного слова Тараса Шевченка. Він неодноразово аргументував свої твердження словами «бо так само писав Шевченко», «я йду <...> за Шевченком». У листі до П. Стебницького від 21 вересня 1905 року він зазначає: «Я йду за народною живою мовою й за Шевченком, а не за чернігівцем Кулішем, та й годі». Нечуй-Левицький розумів необхідність мовного унормування, і коли постало питання про те, яка діалектна група має лягти в основу літературної мови, він, безперечно, віддав перевагу рідним наддніпрянським говіркам «мові Тараса Шевченка та інших письменників, фундаторів наддніпрянського варіанту української літературної мови». Ім'я

Тараса Шевченка стало надзвичайно популярним у наддніпрянській і західноукраїнській літературі, і всі питання, стосовні розвитку української мови і літератур.

РОЗДІЛ II.

ЕПІСТОЛЯРНА СПАДЩИНА І. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО: УКРАЇНОЦЕНТРИЗМ І ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

2.1. Проблеми української мови та літератури в епістолярії І. Нечуя-Левицького

Епістолярна спадщина Івана Нечуя-Левицького є важливим джерелом для дослідження його поглядів на проблеми української мови та літератури. Листування письменника з відомими діячами мистецтва і культури містить багато цікавих думок щодо стану і перспектив розвитку української літературної мови і літератури. Микола Слабошпицький вважає, що мемуарно-епістолярні тексти можна порівняти з "протертим дзеркалом", у якому відбивається справжній, неретушований образ письменника. У дискусіях щодо нормалізації української мови Іван Нечуй-Левицький наголошував на необхідності існування єдиної загальнонародної української літературної мови, яка має базуватися на народнорозмовній основі. Він підкреслював, що кожен літератор має піклуватися про чистоту своїх творів. У листі до Петра Стебницького 1905 року письменник зазначав, що краще писати так, як говорить народ, оскільки це простіше і легше. У листах до Наталі Кобринської Нечуй-Левицький висловлював свої думки про художню мову творів і відгукувався на конкретні художні твори. У листі від 26 листопада 1898 року він розмірковував про реалістичний напрямок в літературі, який він порівнював із твердим корсетом, що обмежує авторів, диктуючи їм зміст і сюжети. Письменник вважав, що тільки реальне життя має право диктувати зміст і сюжети авторам, інакше твори стають нереальними, чудернацькими і смішними. Іван Нечуй-Левицький був нетерпимим до недбалого використання слів і невідповідного слововживання, яке, на його

думку, забруднювало текст і викривляло життєву правду та сутність зображеного характеру.

Він навіть відмовився від участі в альманасі Михайла Коцюбинського через те, що назва видання була не властива живому народному мовленню і відбивала галицькі мовні форми. Щодо правопису, Нечуй-Левицький був категоричним і вважав, що писати потрібно так, як говорить народ. Він не визнавав літеру "ї" і вимагав, щоб його твори друкувалися без неї. Письменник наполягав на тому, що українська літературна мова не повинна створюватися на польсько-галицькому діалекті, оскільки це не українська, а псевдоукраїнська мова.

У своїх листах Іван Нечуй-Левицький виражав занепокоєння щодо впливу галицьких діалектів на літературну українську мову і негативно ставився до вузьких провінціалізмів. Він рекомендував усувати такі слова з мови, якщо їх можна замінити іншими, більш поширеними. Письменник вважав, що для народу книжки мають бути ясними і виразними, без незрозумілих значків і ребусів. Іван Нечуй-Левицький був критичним до позицій деяких своїх сучасників, зокрема Михайла Грушевського, щодо формування українського літературного правопису і слововжитку. Письменник вважав, що мову потрібно творити використовуючи народну основу, спираючись на сільські наріччя Центральної України, тоді як його учень Михайло Грушевський відстоював зовсім протилежну позицію. Іван Нечуй-Левицький також висловлював критичні зауваження щодо мовних поглядів Пантелеймона Куліша. Спочатку вважавши його великим авторитетом у мовних питаннях, з часом Нечуй-Левицький почав ставитися до поглядів Куліша з певною критикою і не погоджувався з деякими його ідеями. Нечуй-Левицький активно виступав за збереження чистоти української мови і проти впливу іншомовних слів, особливо полонізмів та германізмів. Він також

приділяв велику увагу мовним питанням у сфері освіти, наголошуючи на необхідності викладання українською мовою, яка є зрозумілою для народу.

Іван Нечуй-Левицький зробив значний внесок у нормалізацію української літературної мови. Його праці, зокрема "Грамматика української мови: для двох нижчих класів гімназій та для двокласних і трьохкласних народних шкіл", стали важливими кроками у розвитку української мови. Він також підготував словник, який був опублікований у вересні 1914 року. Дослідження епістолярної спадщини Івана Нечуя-Левицького показує, що письменник постійно розширював свій лексичний запас і пропонував нові слова, які увійшли до літературної мови. Його листи відображають його болісну турботу за українську мову, яку він прагнув зберегти і розвинути як національне багатство. Таким чином, Іван Нечуй-Левицький був відданим прихильником української мови та культури. Іван Нечуй-Левицький був глибоко занурений у питання мовної культури української інтелігенції, що відображено у його листах. Він неодноразово висловлював своє занепокоєння низьким рівнем мовної культури української інтелігенції. У листі до Наталі Кобринської від 13 вересня 1900 року він висловлював своє обурення тим, що українська мова не використовується належним чином навіть серед інтелігенції, а замість неї використовується якась "мішанина французького з нижегородським". Навіть у театральних трупах, які мали б бути носіями української мови, він чув лише цей "жаргон".

Мовні проблеми в сфері освіти також не залишали Нечуя-Левицького байдужим. Він радив видавати книжки для народу тією мовою, яку народ розуміє, і критикував видавництва, що видавали книжки галицькою мовою. У листі до Бориса Грінченка він підкреслював, що в правописі слід орієнтуватися на народну мову. Його обурювало, що видавництва спеціально переробляють авторську мову творів, завдаючи цим шкоди українській літературі. Він писав, що українські газети часто друкуються не українською

мовою, а галицькою, що відбиває публіку від читання українських книжок. Іван Нечуй-Левицький також звертався до Британського біблійного товариства з проханням видавати переклади Біблії не галицьким наріччям, а українською мовою за правописом Куліша. Він висловлював занепокоєння впливом галицьких діалектів на українську літературну мову і вважав, що ці впливи слід мінімізувати.

Однією з основних праць Нечуя-Левицького у сфері нормалізації української літературної мови була "Грамматика української мови: для двох нижчих класів гімназій та для двокласних і трьохкласних народних шкіл". У першій частині цієї праці розглядалися етимологічні норми української мови та походження різних груп лексики. Письменник підготував і словник, публікація якого відбулася у вересні 1914 року. Нечуй-Левицький постійно розширював свій лексичний запас і пропонував нові слова, які увійшли до літературної мови. Дослідження його епістолярної спадщини показує, що він активно працював над збереженням і розвитком української мови. Наприклад, він заперечував необхідність використання апострофа у словах типу "з'їзд" і "сім'я", виступав проти вживання деяких прислівників, але багато його пропозицій щодо мовних форм і слів було прийнято і увійшло до літературної мови. Іван Нечуй-Левицький також піддавав критиці історичні погляди Пантелеймона Куліша в літературі. У листі до Бориса Грінченка він зауважував, що Куліш, з одного боку, був славним письменником, але з іншого, його погляди на українську історію часто базувалися на польських уявленнях, що призводило до викривлень. Нечуй-Левицький вважав, що такі викривлення шкодили українській літературі.

Нечуй-Левицький був одним із тих, хто відповів Михайлу Драгоманову на його твердження, що українська література є "дитиною Росії XIX віку". Нечуй-Левицький категорично не погоджувався з цим і вважав, що українська література має власні корені і традиції, незалежні від російської літератури.

Він наголошував, що українська життя і культура є невичерпним джерелом для літератури. Нечуй-Левицький також піднімав питання про важливість української мови в освіті. Він вважав, що шкільні книжки мають бути написані зрозумілою народною мовою. У листах до Бориса Грінченка і Михайла Коцюбинського він скаржився на те, що видавництва перекручують мову творів, завдаючи цим шкоди українській літературі.

Він активно працював над створенням граматичних і правописних норм української мови, але його погляди часто залишалися неприйнятими сучасниками. Нечуй-Левицький наполягав на важливості збереження народної основи в літературній мові і критикував будь-які відхилення від цієї основи. Він вважав, що кожний літератор має піклуватися про чистоту і народність мови своїх творів, а всі нововведення в правописі чи слововживанні повинні бути виправданими з точки зору зручності та зрозумілості для простих людей. У своїх листах Нечуй-Левицький висловлював думку, що краще писати так, як народ говорить, щоб уникнути складнощів у розумінні. Листування з Наталією Кобринською показує, що Нечуй-Левицький був дуже критичним до використання невідповідних слів і виразів. Він наголошував на важливості використання правильної мови, яка не викривляє життєву правду та характер персонажів. У листах до Михайла Комарова і Бориса Грінченка Нечуй-Левицький неодноразово відсилав цілі списки слів, почутих у селах, з проханням включити їх до словників. Це свідчить про його постійне прагнення збагачувати українську мову та підносити її на вищий рівень.

Нечуй-Левицький також був противником штучних нововведень у правописі. Він категорично заперечував використання літери "ї" і виступав проти введення апострофа. Письменник вважав, що такі нововведення лише ускладнюють розуміння мови простими людьми. Він також виступав проти вживання деяких прислівників і виразів, які вважав запозиченими з польської чи російської мов. Іван Нечуй-Левицький намагався довести необхідність

збереження чистоти української мови, особливо під час впровадження нових слів. Він часто вказував на те, що багато іншомовних слів і виразів можна замінити відповідниками, які є більш зрозумілими для українського народу. Наприклад, він пропонував замінити такі слова, як "старанно уникав" на "падковито одмикував", "негативне" на "відкидне", "позитивне" на "покладне". Епістолярна спадщина Нечуя-Левицького також показує його боротьбу з русифікацією української мови. Він відзначав, що русизми, полонізми та інші іншомовні впливи псуєть мову і пропонував шукати відповідники в народній мові. Це ставлення знайшло своє відображення у багатьох його листах і статтях, де він виступав за збереження народної основи української мови. Іван Нечуй-Левицький вважав, що українська мова має розвиватися на основі середньонадніпрянських говірок, оскільки саме вони найбільше відповідають мовній традиції українського народу. Він вважав, що мова має бути зрозумілою і доступною для всіх верств населення, включаючи селян, які є носіями чистої української мови.

На думку Нечуя-Левицького, кожний письменник і інтелігент повинен дбати про чистоту мови своїх творів і публікацій. Він наголошував на необхідності використовувати живу народну мову, яка є найбільш зрозумілою і природною для українського народу. У своїх листах він часто критикував тих, хто нехтував цими принципами і впроваджував штучні нововведення, які робили мову незрозумілою для простих людей.

Отже, мовна практика і епістолярна спадщина Івана Нечуя-Левицького стали важливими чинниками у розвитку української літературної мови. Його зусилля сприяли збереженню та збагаченню української мови, а його погляди на мовні питання залишаються актуальними і сьогодні. Нечуй-Левицький заклав міцний фундамент для подальших процесів нормалізації української мови, зробив значний внесок у формування сучасної української літературної мови, зберігаючи її народну основу і підносячи її на новий рівень. Іван Нечуй-

Левицький в своїй епістолярній спадщині постійно розширював свій лексичний запас, зокрема, відсилаючи нові слова до словників Бориса Грінченка і Михайла Комарова. Він уважно стежив за тим, щоб кожне слово, яке вживалося в літературі, було зрозумілим для народу і відповідало його мовним традиціям. Письменник негативно ставився до вузьких провінціалізмів і намагався замінювати їх більш поширеними і зрозумілими словами. У листах Нечуя-Левицького часто зустрічаються такі вирази, як "не всі ж слова й форми мови можна брать з усяких підмов, бо їх мало хто розумітиме". Він також наголошував на необхідності уникати незрозумілих іншомовних запозичень і пропонував використовувати більш зрозумілі українські відповідники.

Нечуй-Левицький завжди дбав про те, щоб мова його творів була чистою і відповідала народним традиціям. Він постійно дискутував з видавцями і літераторами щодо правильного вживання слів. У своїх листах він часто звертався до своїх колег із проханням дотримуватися народної мови і уникати штучних нововведень. Письменник уважно ставився до правопису і завжди дотримувався принципу, що писати треба так, як говорять люди. Він був категорично проти введення нових літер і знаків, які не відповідали народній мові. Наприклад, Нечуй-Левицький не визнавав літеру "ї" і вважав, що її використання лише ускладнює розуміння тексту для простих людей.

Він також виступав проти введення апострофа, вважаючи його зайвим і незрозумілим для селян. Письменник вважав, що літературна мова повинна бути якомога ближчою до народної, і всі нововведення повинні бути виправданими з точки зору зручності і зрозумілості для простих людей.

У своїх листах Нечуй-Левицький часто звертався до своїх колег з проханням дотримуватися народної мови і уникати штучних нововведень. Він наголошував на тому, що мова має бути зрозумілою і доступною для всіх

верств населення, включаючи селян, які є носіями чистої української мови. Іван Нечуй-Левицький активно виступав за нормалізацію української мови і вважав, що літературна мова повинна базуватися на середньонадніпрянських говірках, оскільки саме вони найбільше відповідають мовній традиції українського народу. Він наголошував на тому, що літературна мова має бути зрозумілою і доступною для всіх верств населення, включаючи селян. Письменник також критикував спроби створити українську літературну мову на основі галицького діалекту, вважаючи, що це веде до викривлення мови і її відриву від народних коренів. Він наполягав на тому, що мова має базуватися на народних говірках, які є найбільш природними і зрозумілими для українців.

У своїй боротьбі за чистоту української мови Іван Нечуй-Левицький часто вступав у конфлікти з іншими літераторами і видавцями, які не поділяли його поглядів. Він критикував тих, хто вводив нові слова і вирази, які не відповідали народним традиціям, і виступав за збереження і розвиток народної мови. Письменник був впевнений, що українська мова має велике майбутнє і що її розвиток залежить від дотримання народних традицій і уникання штучних нововведень. Він вважав, що кожний літератор має піклуватися про чистоту і народність мови своїх творів, і наголошував на необхідності використовувати живу народну мову, яка є найбільш зрозумілою і природною для українського народу.

Таким чином, мовна практика і епістолярна спадщина Івана Нечуя-Левицького стали важливими чинниками у розвитку української літературної мови. Його зусилля сприяли збереженню та збагаченню української мови, а його погляди на мовні питання залишаються актуальними і сьогодні. Нечуй-Левицький заклав міцний фундамент для подальших процесів нормалізації української мови, зробив значний внесок у формування сучасної української літературної мови, зберігаючи її народну основу і підносячи її на новий рівень.

2.2. Україноцентризм епістолярію І. Нечуя-Левицького

Україноцентризм епістолярію І. Нечуя-Левицького проявляється в його незмінній відданості українській мові та культурі. Письменник активно використовував свої листи як засіб для обговорення та утвердження своїх поглядів щодо розвитку української літератури та мови. Він постійно наголошував на важливості збереження чистоти української мови, що була для нього невід'ємною частиною національної ідентичності. Нечуй-Левицький постійно обговорював питання української мови з відомими діячами культури та літератури свого часу. Він вважав, що українська мова повинна бути основою літературної творчості, а її розвиток залежить від збереження народнорозмовної основи. У своїх листах до П. Стебницького він наголошував, що писати потрібно так, як говорить народ, оскільки це є простішим і легшим для розуміння. Нечуй-Левицький також активно обговорював питання художньої мови творів з Н. Кобринською. Він відстоював реалістичний напрям у літературі, який, на його думку, обмежує авторів, але забезпечує правдивість і життєвість творів. Письменник критикував недбале використання слів, яке, за його словами, забруднювало текст і викривляло життєву правду. Він був категорично проти використання галицьких мовних форм у літературі та публіцистиці, вважаючи, що це викривляє українську мову.

Іван Нечуй-Левицький дотримувався принципу, що писати треба так, як говорять люди. Він не визнавав літеру "ї" і був категорично проти введення апострофа, вважаючи ці нововведення незрозумілими для простих людей. Письменник наголошував на необхідності уникати іншомовних впливів і використовувати лише ті слова, які є зрозумілими для українського народу. У листах до М. Комарова та Б. Грінченка Нечуй-Левицький часто відсилав нові слова, почуті у селах, для включення до словників. Він уважно стежив за тим, щоб кожне слово, яке вживалося в літературі, було зрозумілим для народу і

відповідало його мовним традиціям. Письменник негативно ставився до вузьких провінціалізмів і намагався замінювати їх більш поширеними і зрозумілими словами. Нечуй-Левицький також критикував спроби створити українську літературну мову на основі галицького діалекту. Він вважав, що це веде до викривлення мови і її відриву від народних коренів. Письменник наполягав на тому, що літературна мова має базуватися на народних говірках, які є найбільш природними і зрозумілими для українців. Він уважно стежив за правописом і завжди дотримувався принципу, що писати треба так, як говорять люди. Він був категорично проти введення нових літер і знаків, які не відповідали народній мові.

Наприклад, Нечуй-Левицький не визнавав літеру "ї" і вважав, що її використання лише ускладнює розуміння тексту для простих людей. Україноцентризм Нечуя-Левицького також проявлявся в його боротьбі за збереження української літератури в умовах російської імперської політики. Він постійно виступав проти русифікації української мови і літератури, наполягаючи на необхідності збереження національної ідентичності. Письменник був впевнений, що українська мова має велике майбутнє і що її розвиток залежить від дотримання народних традицій і уникання штучних нововведень. Іван Нечуй-Левицький був відданим прихильником української мови та культури і виступав за її розвиток та збереження як національного багатства. Його зусилля сприяли збереженню та збагаченню української мови, а його погляди на мовні питання залишаються актуальними і сьогодні.

Коріння національного патріотизму І. Нечуя-Левицького лежить у сімейних традиціях та вихованні, яке він отримав у дитинстві. У листі до О. Кописького (1876 року) Іван Семенович згадує, що його батько захоплювався українською історією та літературою. В домашній бібліотеці не було творів Пушкіна чи Гоголя, але були "Історія Малоросії" Бантиш-Каменського й Маркевича, Літопис Самовидця та інші українські книги. Батько часто читав

проповіді українською мовою, говорив про права та славу українського народу, а також був дуже радий появі української євангелії Куліша, просячи сина дістати йому Біблію українською мовою. Він уже тоді мав українську національну свідомість, що було рідкісним серед українських священиків. Мати Нечуя-Левицького, за його словами, не вміла говорити російською і спілкувалася чистою українською мовою з багатою лексикою та приказками. У листі до Наталії Кобринської Нечуй-Левицький згадує свою няньку і її поетичний світогляд, який формував його естетичні оцінки та життєві критерії. Попри те, що деякі аспекти сільського життя йому не подобались, саме сільська мораль, етика та мова сформували його соціальну та творчу спрямованість. Він вважав своїм обов'язком пробуджувати національну свідомість та боротися за утвердження української літературної мови. Хоча І. Нечуй-Левицький відомий як автор таких творів, як "Микола Джеря", "Кайдашева сім'я" та "Баба Параска та баба Палажка", його діяльність як етнографа та фольклориста залишається маловідомою. Він написав одне з перших наукових досліджень української міфології – "Світогляд українського народу. Ескіз української міфології" (1876), в якому намагався описати саме українську міфологію, ґрунтуючись на українському фольклорі XIX століття та власних етнографічних записах. Нечуй-Левицький дотримувався принципу неупередженого зображення етнічних рис українців. Його дослідження етнокультури допомагали йому створювати картини життя, побуту та образів у його прозових творах. У листах він часто згадував про ретельний добір матеріалу для своїх творів, наприклад, збираючи образи київських прохачів для оповідання "Київські прохачі". Для Нечуя-Левицького було важливо використовувати матеріал із реального життя, не вигадуючи місць подій чи персонажів. Він вважав, що література має відображати реальне життя українського народу, його достоїнства та недоліки. На початку своєї творчої кар'єри Нечуй-Левицький радив молодим письменникам, як, наприклад, Б. Грінченку, уважно вивчати український фольклор, щоб на їхній творчості

залишався слід народності та національності. Він наполягав, що українське життя потрібно зображати українською мовою, використовуючи народну поезію та дух народних пісень. Іван Нечуй-Левицький бачив літературу як своєрідне дзеркало громади, у якому народ може побачити себе, свої достоїнства та недоліки. Він вважав, що кожен письменник повинен обов'язково зображувати різні верстви суспільства, показуючи все життя українського народу. У листах Нечуй-Левицький часто закликав молодих письменників працювати для свого народу та країни, навіть якщо це було важко. Він підкреслював важливість формування власних ідейно-естетичних критеріїв, відповідних українській духовній та художній традиції. Нечуй-Левицький вважав, що в умовах українського безталання письменник має бути суспільною людиною, чесним трудовником, щиро відданим національній справі. Його власний життєвий і творчий шлях демонстрував такий підхід. Іван Франко називав Нечуя-Левицького "українцем, українським, виключно українським письменником", що було найвищим компліментом для Нечуя-Левицького. Сучасний дослідник О. Федорук зазначає, що україноцентричний світогляд Нечуя-Левицького значною мірою формувався під впливом П. Куліша. У листі до О. Огоновського Іван Семенович згадував про своє знайомство з Кулішем, яке додало йому моральної сили на чужині та вплинуло на його творчість. Таким чином, національний патріотизм І. Нечуя-Левицького був глибоко вкорінений у його сімейних традиціях, вихованні та любові до української культури. Його творчість, епістолярна діяльність та громадська активність були спрямовані на утвердження та розвиток української мови та літератури, що робить його важливою постаттю в історії української культури.

Іван Нечуй-Левицький був не тільки відданим українським письменником, але й активним громадським діячем, який постійно боровся за утвердження української мови та культури. Він завжди відстоював ідею, що українська література має відображати справжнє життя українського народу і

бути заснованою на його мовних та культурних традиціях. Однією з ключових тем у творчості Нечуя-Левицького було питання мовної норми. Він вважав, що українська літературна мова має розвиватися на основі народної мови, збагачуючись її виразами та формами. У своїх листах він часто критикував ті зміни, які, на його думку, спотворювали мову, вводили зайві іншомовні елементи або створювали незрозумілі для народу конструкції. Наприклад, у листах до Михайла Комарова та Бориса Грінченка він часто наголошував на важливості ясного та зрозумілого мовлення. Він вважав, що літературна мова повинна бути максимально близькою до народної, щоб кожен українець міг легко її зрозуміти і відчувати її рідною. Він наполягав на використанні українських слів замість запозичень з інших мов, вважаючи, що це допоможе зберегти автентичність української мови. Іван Нечуй-Левицький також постійно критикував спроби впровадити в українську мову галицькі діалектизми та запозичення з польської мови. Він вважав, що такі зміни лише ускладнюють мову і роблять її менш зрозумілою для більшості українців. Його погляди на це питання часто сприяли конфліктам з іншими українськими інтелектуалами, зокрема з Михайлом Грушевським, який підтримував ідею використання галицьких мовних елементів. Нечуй-Левицький вважав, що українська література має бути народною не тільки за мовою, але й за змістом. Він постійно підкреслював важливість зображення в літературі реального життя українського народу, його звичаїв, традицій та побуту. Він вважав, що література має виховувати в народі національну свідомість та любов до своєї країни. У своїй творчості Нечуй-Левицький використовував багатий народний фольклор, прислів'я та приказки, намагаючись передати дух українського народу. Він був переконаний, що саме в народній культурі криється справжня сутність українського народу, і саме її треба зберігати та розвивати. Нечуй-Левицький був також відданим педагогом, який вважав, що освіта має грати ключову роль у формуванні національної свідомості. Він писав підручники, в яких намагався донести до учнів красу та багатство української мови, її

унікальність та важливість для національної ідентичності. Його листування з іншими українськими діячами культури та літератури свідчить про те, що він постійно обмінювався ідеями та думками щодо розвитку української мови та літератури. Він намагався підтримувати молодих письменників, давав їм поради та допомагав знайти свій шлях у літературі. Таким чином, україноцентризм Івана Нечуя-Левицького проявлявся у всіх аспектах його діяльності. Його відданість українській мові, літературі та культурі робить його однією з найважливіших постатей в історії української літератури. Його погляди та ідеї продовжують бути актуальними і сьогодні, надихаючи нові покоління українців на збереження та розвиток своєї національної спадщини.

З листа Івана Семеновича до Михайла Грушевського від 28 лютого 1902 р. дізнаємось про чергову зустріч із П. Кулішем у Варшаві: «...Якось раз, будучи з одвідинами в Куліша в Варшаві, я розбалакався з ним про Шевченка і спитав в його: навіщо то Шевченко писав свої повісті по-російському? Чи він думав, що такі речі, як-от, приміром, повісті, не треба писати українською мовою, а треба доконче писати по-російській. Де там! – казав Куліш, – Шевченко думав, що треба писати українською мовою не тільки повісті, але й усе. А писав він свої повісті для журналів, ради заробітку, бо в його засіб був малий. Писав він, як непросвічена людина, дуже поганою російською мовою, а я йому виправляв, бо без цієї поправки жоднісінький російський журнал не заходився б друкувати їх» [23, с. 250-300].

Чимало різних міркувань на літературні й навколо літературні теми, знаходимо в одному з листів І. Нечуя-Левицького до М. Грушевського. Особливо цікавою для нас є та частина листа, де Нечуй-Левицький пише про П. Куліша й розвиток його історіософських поглядів, що позначились на багатьох його творах, а далі вже послідовно висловлює й деякі свої судження про політику Росії: «В Куліша усі герої – це історичні діячі та й годі, правда, часом освітлені його тенденцією, сказати по правді, дуже не правдивою, бо написано «задніми числами». Куліш силує Петра Сагайдачного каятись, що

він ходив воювати Московське царство. Але чи він не самохіть туди ходив? І він, і Богдан, і козаки ходили туди під загатом Польщі як піддані короля. Певно, Куліш недогледів, що й Москва так само плундрувала Україну в ті часи, як, приміром, військо Бориса Годунова зруйнувало дорешти Прилуку з храмами в часи Самозванця в 1604 р., а Алексій Михайлович і стрільці руйнували Білу Русь так, що од їх одкинулись православні пани, що були поприставали до їх. А що тепер діють просвічені «союзные войска» в Китаї? Грабують Пекін та палять...» [28].

Іван Нечуй-Левицький був надзвичайно здібним митцем а також захоплювався поширенням та популяризацією українського національно-культурного відродження другої половини ХІХ століття.

І саме ця зацікавленість історичним минулим сприяла визначенню тематики його історичних романів: «Князь Єремія Вишневецький» (1897) та «Гетьман Іван Виговський»(1895; 1899). Варто також зазначити, що Головним управлінням у справах друку Російської імперії в 1901 і 1903 роках було заборонено до друку абсолютно усі історичні нариси письменника. І. Нечуй-Левицький писав про це у листі до Н. Кобринської від 8 грудня 1898 року: «Російська цензура оце заборонила мені видавати «Причепу» і «Перші кийські князі». ... Ця заборона, мабуть, на пам'ятку про столітні роковини українського письменства! Лихо нам!» [23, с. 179].

«Цензура не пропустила мого ІІІ-го тома, себто "Хмар" ... Не пустила ще й "Запорожців", "Миколи Джері" опрічним виданням, не пустила й "Княжни" Шевч[енка], тільки пустила "Бабу Параску та Палажку"» – писав Нечуй-Левицький у листі до М. Грушевського 1900 року – «...Дурно я радів, що вже настала полегкість для нашої літератури» [19].

Звернення І. Нечуя-Левицького до теми історичного минулого спричинене не тільки спробами розширити жанрово-тематичні обрії української літератури й актуалізувати минувшину, але й просвітницько-патріотичною метою. У художній та публіцистичній творчості І. Нечуя-

Левицького втілено засади народництва щодо виховної функції літератури, її впливу на національне відродження [4, с. 176–183].

С. Єфремов дає таку оцінку висловлюванням І. Нечуя-Левицького: «Левицький заходить до письменства з трохи наївною, як на теперішні погляди, міркою безпосередньої користі: читач на зразках літератури має вчитись, яким йому самому бути в житті... І от саме тому, що великоруські письменники реально малюють життя свого народу, вони й виходять письменниками місцевого значення, письменниками суто великоруськими. Ні українські вищі класи, ні духовенство, ні міщанство, ні тим паче народ не впізнають себе в персонажах Толстого й Тургенєва, Островського й Успенського, Решетникова й Некрасова» [9, с. 433].

Т. Муранець у роботі «Колосальне всеобіймаюче око всієї України (Іван Нечуй-Левицький в оцінці Івана Франка)», вважає дуже влучною думку М. Чернопиского, і наводить його цитату: «Тривожні думки і передбачення І. Нечуя-Левицького, не були, на жаль, безпідставними, а його слова «наші московські брати слов'яни задержують духовний зріст України на цілі віки, як задержують і свій зріст» виявились таки пророчими. Але пророчою була і віра, впевненість вдумливого аналітика і у великий духовний потенціал української нації у її майбутню свободу і державну незалежність» [21, с.150].

Нечуй-Левицький одним із перших підняв тему проблеми суцільної русифікації в Україні. У багатьох його творах читач може побачити процес висвітлення цього процесу в освіті («Хмари», «Причепа», «Над Чорним морем»). А саме, Іван Семенович висвітлив це у таких творах: «Російська народна школа на Україні», «Педагогічний прояв у російській народній школі», «Школа повинна бути національною». Він одразу помістив українську ситуацію у широкий європейський контекст, показавши, що залежні народи пригнічуються в усіх країнах. Доля України подібна до долі Шотландії, Ірландії та Уельсу у Великій Британії, Польщі в Німеччині, провансальців у Франції. Примітно, що в усіх цих країнах здійснюється наступ на освіту з

метою позбавити народи їхньої мови, бо без мови немає народу. За допомогою такого наступу державні народи зміцнюють свою могутність, оскільки зденаціоналізована інтелігенція, втративши зв'язок зі своїм народом, стає на службу державному народові, долучається до творення його культури, роблячи для ворога те, що мала б створювати для свого народу та нації.[20].

У листі від 5.08.1885 р. до Михайла Грушевського І. Нечуй-Левицький пише: «...Якби я вважав на деяких рецензентів, то мусив би зовсім не писати по-українській. Навіть високошановний покійник Костомаров хотів, щоб українські письменники писали тільки на теми з народної життя і не зачіпали сюжетів з вищих верств суспільності. Але... чи можна нашого брата заперти неначе в клітку та й сказати йому: сиди тут, а надвір – а ні рипайся! Це було би трохи чудно» [19].

Протягом життя письменник невпинно займався розв'язанням ключових питань розвитку українства. Своє розуміння поняття "національний характер" І. Нечуй-Левицький відобразив у своїй художній творчості. Це, насамперед, твори на соціально-побутові теми («Кайдашева сім'я») та історичні романи («Гетьман Іван Виговський») тощо. І. Абрамова наголошує також, що за дієвої участі

І. Нечуя-Левицького «громадівський рух і народницька ідеологія почали формувати філософію національної ідеї, завдяки якій Україна в плинні історії постала як окреме явище, як суб'єкт історії» [1, с. 57].

Отже, епістолярна спадщина Нечуя-Левицького додає суттєві штрихи до портрета письменника як принципового і послідовного борця проти імперських проявів, людини що відстоювала і утверджувала українство, формувала національну свідомість. Любов'ю та захопленням своєю літературою і своїм народом просякнутий кожен твір, лист і публіцистика І. Нечуя-Левицького. Він відкрив багато граней української дійсності, які не показувалися до того або відбивалися лише частково.

ВИСНОВКИ

І. С. Нечуя-Левицького вважають одним із творців мови, якою писали майже всі українські письменники ХХ століття. Твори талановитого майстра художнього слова відіграли велику роль в збагаченні української літературної мови.

Головною темою творчості І. С. Нечуя-Левицького є ідея народності. Він залишився в історії української літератури як визначний майстер соціально-побутових оповідань і повістей, науково-популярних нарисів. Його твори неперевершено відображають життя та настрої різних верств українського народу в умовах модернізаційних змін другої половини ХІХ століття, які впливали на національну самоідентифікацію українців.

Літературознавці одностайно визнають, що без творчості І. Нечуя-Левицького неможливо уявити розвиток української повісті та роману, які вдосконалили П. Мирний, І. Франко, М. Коцюбинський та інші. Ці видатні письменники, відомі у всьому світі, багато в чому спиралися на творчість Нечуя-Левицького. Його здобутки актуальні й сьогодні, оскільки до них звертаються багато сучасних письменників, у тому числі зарубіжних. Книги класика української літератури перекладені багатьма мовами світу, включаючи білоруську, російську, німецьку, чеську, польську, молдавську, угорську та інші.

І. Нечуй-Левицький привніс в українську літературу нові теми та мотиви, зобразивши їх яскравими художніми засобами.

Епістолярний матеріал Нечуя-Левицького надає найбільш об'єктивну інформацію про характер письменника, його ставлення до життя і творчості, естетичні уподобання, його переконання і погляди, інші важливі аспекти його біографії, оскільки його листи можна вважати свого роду автобіографічними записками, написаними самим І. Нечуєм-Левицьким.

Епістолярні діалоги становлять невід'ємну частину культурної спадщини митця, відображають загальні ідеали та інтереси, особисті обставини, умови праці і творчості, а також розкривають соціально-політичну та культурно-мистецьку атмосферу епохи. Листування письменника допомагає відслідковувати еволюцію його творчості. Це своєрідна лабораторія авторського стилю, що достовірно відображає психологію творчості, взаємини між статтями, пошуки світогляду, ціннісні аспекти та інше.

Завдяки інформації, отриманій з листування, ми усвідомлюємо непересічну роль митця в контексті культури, зокрема з точки зору його самоідентифікації відносно таких аспектів творчих намірів, як національно-культурна позиція, особисті цінності, мистецькі вибори, які досі часто залишаються недоступними для широкого загалу.

Головним в житті для І. Нечуя-Левицького була боротьба за українську мову, її права, розвиток і збагачення. І.С. Нечуй-Левицький зробив значний внесок у справу нормалізації граматичного рівня української мови.

І.С. Нечуй-Левицький спирався здебільшого на мову селян, надавав перевагу рідним говіркам Надросся. Він також переоцінював деякі норми, ігноруючи інші приклади, і часом проявляв нетерпимість до нововведень та запозичень. Проте своєю діяльністю І.С. Нечуй-Левицький заклав міцне підґрунтя для подальших нормалізаційних процесів, та й більшість його рекомендацій (майже дві третини) закріпилися в сучасній літературній мові.

Питання чистоти і еволюції мови, прагнення наблизити нормативний словник і правописний стандарт до мовних реалій та потреб мовця, намагання не допускати безконтрольного проникнення чужорідних елементів до мови відображаються у листуванні Нечуя-Левицького з багатьма діячами культури його часу, зокрема з Б. Грінченком, М. Грушевським, М. Коцюбинським, Н. Кобринською, І. Белеєм, П. Кулішем, О. Копиським, П. Мирним, І. Франком, О. Огоновським, П. Стебницьким, М. Комаровим та інш.

Україноцентризм у виявляється в епістолярії Нечуя-Левицького через концептуальні погляди на такі аспекти, як: роль інтелігенції в служінні народові, освіта народу, саморефлексія інтелігенції, видання українських книг, їх поширення, визначення української ідентичності, моральна свобода українського народу, криза сучасних періодичних видань, роль письменника в літературі, його завдання, статус української мови та місце інтелігенції.

І. Нечуй-Левицький був одним з небагатьох, або, навіть, першим, хто аргументовано поставив питання про чужість російської літератури українській свідомості. Він відзначив, що українцеві не притаманні ані природа, ані побут, відтворений у російській літературі.

Епістолярій І. С. Нечуя-Левицького виразно демонструє його вірність ідеї українського національного відродження, прогресивну демократичну позицію, потребу творити для своєї нації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова І.Г. До питання атрибуції світогляду І.С. Нечуя-Левицького [Електронний ресурс] URL: <https://web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles/615.pdf>
2. Антонович М. П. Куліш в оцінці І. Нечуя-Левицького / М. Антонович // Український історик. 1969. № 4. С. 38–46.
3. Білецький О. І. Іван Семенович Левицький (Нечуй) / Збір. праць: У 5-ти т. 2. Київ: Держлітвидав України, 1965. 438с.
4. Бойко Н. Історична проза І. Нечуя-Левицького в контексті літератури другої половини ХІХ ст.: проблемно-тематичні та жанрові пошуки. / Н. Бойко // Іван Нечуй-Левицький: постать і творчість: Збірник праць Всеукр. наук. Конференції. Черкаси, 2008. С. 176–183.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
6. Возняк М. З листування Івана Нечуя-Левицького з галичанами. [Електронний ресурс] URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Mykhailo_Vozniak/Z_lystuvannia_Ivana_Nechuia-Levytskoho_z_halychanamy.pdf
7. Гірняк С. Про мовну ситуацію та становлення мовних норм у дискусії наддніпрянської та галицької інтелігенції початку ХХ ст. / Світлана Гірняк // Рідне слово в етнокультурному вимірі. 2012. 2012. С. 72-79 [Електронний ресурс] URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2012_2012_12.
8. Грушевський М. Про українську мову і українську справу. Київ., 1907, с. 8 [Електронний ресурс] URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Hrushevskyi/Pro_ukrainsku_movu_i_ukrainsku_spravu_vyd_1907.pdf
9. Єфремов С. Іван Левицький-Нечуй // С. Єфремов. Вибране. Статті. Наукові розвідки. Монографії. К.: Наукова думка, 2002. С. 394-495. 757 с.

10. Задорожна С. Непрочитаний Нечуй: лист як вияв самопрезентації письменника. [Електронний ресурс] URL: <https://litstud.knu.ua/wp-content/uploads/2020/03/57-8.pdf>
11. Зарінова М. Мовна дискусія кінця XIX – початку XX століть і формування літературного стандарту/ Марія Зарінова // Культура слова №84' 2016, с. 179-186.
12. Історія української літератури другої половини XIX століття : навчально-методичний посіб. / Н. Демченко, О. Масло, І. Волкова, М. Кордулян, І. Романова; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2021. 155 с.
13. Історія української літератури. XIX століття; У 3 кн. Кн. 3; Навч. Посібник / За ред М. Т. Яценка. Київ: Либідь, 1997. 432 с.
14. Коляда І. «Вічний бурлака нашої літератури». Іван Нечуй-Левицький. Життєпис. Національно-культурний вимір: монографія / Ігор Коляда, Володимир Ткаченко, Олександр Терещенко. Харків: Ранок, 2019, 448 с.
15. Коць Т. Теоретичні засади праць Івана Нечуя-Левицького і тогочасна мовна практика/ Тетяна Коць // Культура слова, №79' 2013, с. 30-36.
16. Листування Михайла Грушевського / Упоряд. Г. Бурлака; ред. Л. Винар. т. 1. Київ, 1997 р. 399 с. (С. 27–49).
17. Міщук Р. С. До характеристики індивідуального стилю І. Нечуя-Левицького // Індивідуальні стилі українських письменників XIX – початку XX ст. Київ, 1987. С. 140-168.
18. Мартинова Г. Середньонадніпрянські діалектні риси в мові творів І. С. Нечуя-Левицького / Г.Мартинова // Іван Нечуй-Левицький: постать і творчість: зб. праць Всеукраїнської наукової конференції. Черкаси, вид-во Ю.Чабаненко, 2008.
19. Мислене древо. Іван Нечуй-Левицький. Листи. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Lit/N/Nechuj-LevyskyI/Letters.html>

20. Михайлин І. Публіцистика пізнього І. Нечуя-Левицького в журналі «Дніпрові хвилі» / Ігор Михайлин/ Харків, 2014. [Електронний ресурс]. URL: <https://kharkiv-nsru.org.ua/archives/3420>
21. Муранець Т. Колосальне всеобіймаюче око всієї України (Іван Нечуй-Левицький в оцінці Івана Франка) / Тетяна Муранець // Укр. літературозн. 2010. Українське літературознавство, 2010. Вип. 72. С. 146-159 [Електронний ресурс]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UI_2010_72_20
22. Мялковська Л. «Ми вже зовсім стали європейцями...» (образ інтелігенції у творах І. Нечуя-Левицького) // Культура слова. Вип. 72. Київ, 2010. С. 81–86.
23. Нечуй-Левицький І. С. Зібрання творів : у 10 т. – т. 10. Київ: Наукова думка, 1968. 587 с.
24. Нечуй-Левицький І. Криве дзеркало української мови. / Іван Нечуй-Левицький. Київ: Друк. І. І. Чоколова, 1912. – 96 с. [Електронний ресурс] URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0001687
25. Нечуй-Левицький І. Непотрібність великоруської літератури для України і для слов'янщини (Сьогочасне літературне прямування) [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ukrcenter.com/Література/Іван-Нечуй-Левицький/24123/Відомості>
26. Нечуй-Левицький І. Сьогочасна часописна мова на Україні. Київ, 1907. 331 с. [Електронний ресурс]. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Nechui-Levytskyi/Sohochasna_chasopysna_mova_na_Ukraini.pdf?
27. Нечуй-Левицький проти Грушевського. «Криве дзеркало української мови». [Електронний ресурс]. URL: <https://tipa-bandera.livejournal.com/82815.html>

28. Нечуй-Левицький І. С. Українство на літературних позвах з Московщиною і культурологічні трактати / І. С. Нечуй-Левицький; упор. М. Чернопиского. Львів, Каменяр, 1998. 256 с. [Електронний ресурс]. URL: https://www.academia.edu/42602941/ІВАН_НЕЧУЙ_ЛЕВИЦЬКИЙ_Українство_на_літературних_позвах_з_Московщиною
29. Огієнко І. Історія української літературної мови. К.: Наша культура і наука, 2001. – 435 с., с. 356
30. Поліщук В. Антиімперський дискурс у листах Нечуя. [Електронний ресурс]. URL: <http://slovoprosvity.org/2013/11/28/antyimpers-kyu-dyskurs-u-lystakh-nechu/>
31. Приходько І. Українська ідея у творчості І. Нечуя-Левицького. Львів: Каменяр, 1998. 70 с. Пустовіт І. Середньонадніпрянські діалектні риси в епістолярії Івана Нечуя-Левицького / І. Пустовіт // Літературознавство. Фольклористика. Культурологія. 2014. Вип. 15-17. С. 368-374. [Електронний ресурс] URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lfk_2014_15-17_31 Пустовіт В. Відображення національних ідей у спадщині І. Нечуя-Левицького // Літератури світу: поетика, ментальність і духовність. – 2013. – Вип. 1. [Електронний ресурс]. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/268532359.pdf>
32. Стешенко, І. Про українську літературну мову [Електронна копія] / Ів. Стешенко. Київ : Друк. 1-ої Київ. Друк. Спілки, 1912 (Київ: НБУ ім. Ярослава Мудрого, 2017). [Електронний ресурс]. URL: <https://elib.nlu.org.ua/view.html?id=802>
33. Тарнавський М. Нечуваний Нечуй. Реалізм в українській літературі / М. Тарнавський; авториз. пер. з англ. Я. Стріхи. Київ: Лаурис; Торонто: Наук. т-во ім. Тараса Шевченка в Канаді, 2016. 289 с.
34. Тараненко М. Шевченко в оцінці І. Нечуя-Левицького / М. Тараненко // Збірник праць Одинадцятій наукової шевченківської конференції. — Київ, 1963. С. 158–178

35. Тимошенко П. Хрестоматія матеріалів з історії української літературної мови. Ч. 1. Упоряд. П. Тимошенко. Київ, Радянська школа, 1959. 359 с.
36. Федорук О. Невідомий лист-спогад І Нечуя-Левицького про П. Куліша / О. Федорук / П. Куліш : матеріали і дослідж. Львів; Нью-Йорк, 2000. [Електронний ресурс]. URL: https://www.academia.edu/33996734/Невідомий_лист_спогад_І_Нечуя_Левицького_про_П_Куліша
37. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т. т. 30. Київ: Наукова думка, 1982. 397 с.
38. Франко І. Говоримо на вовка, скажімо і за вовка // Зоря. 1891. № 18. [Електронний ресурс]. URL: <https://zbruc.eu/node/57490>
39. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941). Стан і статус. Нью-Йорк, Сучасність, 1987. 295 с. [Електронний ресурс] URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/15218/file.pdf>
40. Шумило Н. Українська проза кінця XIX — початку XX ст. проблема національної іманентності: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.01 / Н. М. Шумило; НАН України. Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. Київ, 2004. 39 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А.

Таблиця А1.

Пропозиції деяких слів до унормування української мови. Нечуй-Левицький проти Грушевського [27]

Грушевський	Нечуй-Левицький	Сучасна українська мова
з сочистістю	с соковитістю	зараз вживається «з соковитістю»
ріжні	усякові	зараз вживається «різні» і «усякі/всілякі». Обидва варіанти змінились.
явища	зъявища	є як «явище» так і «з'являться».
на поли	на полі	зараз лише «на полі»
крови	крові	зараз лише «крові»
по різним статтям	по різних статтях (великоруссизм)	зараз «різні статті (видатків/кодексу)»
при рівнодушности	при байдужності	зараз «при байдужості». Але ближче до Нечуя.
сумніватися, сумнівалися	вагаться	зараз два варіанти, і «сумніватись» і «вагатись»
короткозорому	низькоокому	зараз лише «короткозорість»
оцінити	оцінувати	без контексту не зрозуміла претензія. «Оцінити», і «оцінювати».
відносини	стосунки	обидва варіанти
на проявах	на проявках, на виявках	зараз є і «проявляти» і «виявляти». Обидва варіанти змінились
суспільности	суспільства	зараз «суспільства»
не враховуючи	не прилічуючи, не залічуючи	Зараз обидва варіанти, але «враховуючи» вживається частіше
з окрема	... (і не знаю, що воно таке)	тепер «зокрема» (рос. в частности)

попит	запит (спрос)	є «попит» (рос. спрос) і «запит» (рос. запрос)
кінець кінцем	врешті	досі існує калька з російської «кінець кінцем», але літературне «врешті». Тут мова про русизм у Грушевського.
підприємство	запопадність	без контексту незрозуміло. Є «підприємство» і «запопадливість»
скорше	швидче	я надаю перевагу слову «швидше», а «скоро-скоріше» сприймається як русизм, але слово є в словниках.
рахувати	лічить	зараз обидва слова в словниках (але не «лічить» а «лічити»), але в розмовній мові переважає «рахувати». Але при цьому «відлік, облік, перелік» і тп.
під тягарем	під вагою	є два варіанти
внімком	вийнятком, вилучкою	зараз «виняток» і «вилучати»
двигачом	ворушилом, ворушильником	зараз «двигун»
відчувається	почувається	вживаються два варіанти
цінитель	цінувальник	вживаються два варіанти, добавився «поціновувач». Але «цінитель» сприймається як русизм.

[27]

Як бачимо, кілька варіантів із Грушевського використовуються замість пропонованих Нечуєм-Левицьким, так само і деякі варіанти Грушевського не потрапили в літературну мову, а варіанти слів Нечуя-Левицького, або наближені до них є у сучасному вжитку. Здебільшого існують обидва варіанти.